BO‘LAJAK KADRLAR MA’NAVIY-AXLOQIY QIYOFASINI SHAKLLANTIRISHDA TEATR PEDAGOGIKASINING FALSAFIY AHAMIYATI

Isayeva Guli Parpiyevna
Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi,
Pedagogika fanlari nomzodi, professor
Obidaxon Baxodirjonovna Po‘latova
Guliston davlat pedadodika instituti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda teatr pedagogikasining falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda John Dewey, Paulo Freire va Augusto Boal kabi olimlarning g‘oyalari asosida teatr pedagogikasining ontologik, aksiologik va gnoseologik jihatlari yoritiladi. Integrativ nazariy tahlil, germenevtik sharhlash va qiyosiy yondashuv metodlari asosida teatr pedagogikasining axloqiy tarbiya jarayonidagi o‘rni aniqlashtiriladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, teatr pedagogikasi shaxsning axloqiy tajribasini shakllantirishda samarali vosita bo‘lib, empatiya, refleksiya, axloqiy tasavvur va ijtimoiy mas’uliyat kabi sifatlarni rivojlantiradi.

Kalit so‘zlar: teatr pedagogikasi, ma’naviy-axloqiy qiyofa, bo‘lajak mutaxassis, empatiya, refleksiya, axloqiy tasavvur, professional etika, oliy ta’lim, drama ta’limi, axloqiy tarbiya.

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida shaxsni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Xususan, Shavkat Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “yoshlarni nafaqat bilimli, balki yuksak ma’naviyatli va mustaqil fikrlaydigan shaxs etib tarbiyalash bugungi kunning eng dolzarb vazifasidir”. Mazkur yondashuv oliy ta’lim tizimida bo‘lajak mutaxassislarning nafaqat kasbiy kompetensiyalarini, balki ularning ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Zamonaviy globallashuv, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi sharoitida jamiyatga faqat bilimli emas, balki axloqiy qaror qabul qila oladigan, ijtimoiy mas’uliyatni his etadigan mutaxassislar zarur. Shu nuqtai nazardan, “bo‘lajak mutaxassisning ma’naviy-axloqiy qiyofasi” tushunchasi uning shaxsiy fazilatlari bilan bir qatorda, qadriyatlar tizimi, kasbiy burchni anglash va jamiyat oldidagi javobgarligini ham o‘z ichiga oluvchi murakkab ijtimoiy-pedagogik kategoriya sifatida namoyon bo‘ladi [1; 2; 13].

An’anaviy ta’lim yondashuvlari axloqiy tarbiyani ko‘proq nazariy bilimlar orqali shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa-da, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ichki dunyosini o‘zgartirish uchun tajriba, his-tuyg‘u va faol ishtirok muhim ahamiyat kasb etadi [1; 5]. Aynan shu jihat teatr pedagogikasining ustunligini belgilaydi. John Dewey ta’limni tajriba orqali o‘zlashtirish jarayoni sifatida talqin qilib, bilim, his-tuyg‘u va faoliyat birligi shaxs rivojida hal qiluvchi omil ekanligini ta’kidlaydi [1]. Paulo Freire esa ta’limni dialogik va ozod etuvchi jarayon sifatida ko‘rib, shaxsning faol subyekt sifatida shakllanishini asoslab beradi [2]. Augusto Boal tomonidan ishlab chiqilgan “ezilganlar teatri” konsepsiyasi esa teatrni ijtimoiy va axloqiy muammolarni anglash hamda hal etish vositasi sifatida talqin qiladi [3]. Ushbu nazariy yondashuvlar teatr pedagogikasining falsafiy asoslarini tashkil etadi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda teatr pedagogikasining tarbiyaviy ahamiyati keng yoritilgan bo‘lsa-da, uning aynan bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishdagi falsafiy mohiyati yetarli darajada tizimli tadqiq etilmagan. Mazkur holat ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqotning metodologik bazasini John Deweyning tajribaga asoslangan ta’lim nazariyasi [1], Paulo Freirening dialogik pedagogika konsepsiyasi [2] hamda Augusto Boalning “ezilganlar

teatri” g‘oyalari [3] tashkil etdi. Ushbu nazariy yondashuvlar teatr pedagogikasini shaxsning axloqiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi kompleks pedagogik tizim sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

1. Germenevtik sharhlash metodi: teatr pedagogikasiga oid klassik va zamonaviy ilmiy manbalarning mazmunini chuqur talqin qilish va ularning ichki mantiqiy bog‘lanishlarini aniqlashda qo‘llanildi [5; 10].
2. Qiyosiy tahlil metodi: turli ilmiy yondashuvlar (pedagogik, falsafiy va psixologik) o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlarni aniqlashda xizmat qildi [6; 8].
3. Konseptual sintez metodi: turli nazariy qarashlarni umumlashtirib, teatr pedagogikasining yagona falsafiy-pedagogik modelini shakllantirish imkonini berdi [9; 12].
4. Aksiologik yondashuv: shaxsda qadriyatlar tizimini shakllantirish jarayonini tahlil qilishda asosiy metod sifatida qo‘llanildi [13].

Metodologik nuqtayi nazardan, teatr pedagogikasi quyidagi to‘rt o‘zaro bog‘liq komponent asosida tahlil qilindi:

1. Ontologik component- shaxsning borliqni tajriba orqali anglash jarayoni;
2. Aksiologik component- axloqiy qadriyatlarni shakllantirish mexanizmi;
3. Gnoseologik component- bilish jarayonining emotsional-intellektual xususiyatlari;
4. Amaliy-pedagogik component- kasbiy faoliyatda axloqiy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni.

O‘tkazilgan nazariy tahlil natijalari teatr pedagogikasining bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishdagi muhim pedagogik va falsafiy imkoniyatlarini aniqlash imkonini berdi.

Birinchi natija: Teatr pedagogikasi axloqiy bilimlarni yashalgan tajribaga aylantiruvchi samarali mexanizm ekanligi aniqlandi. John Dewey ta’kidlaganidek, ta’lim jarayonida bilim, his-tuyg‘u va faoliyatning birligi shaxs rivojining asosini tashkil etadi. Teatr pedagogikasida talaba axloqiy vaziyatlarni bevosita boshdan kechiradi, bu esa qadriyatlarning ichkilashtirilishiga olib keladi.

Ikkinchi natija: Mazkur yondashuv empatiya va axloqiy tasavvurni rivojlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ldi. Drama va rolli o‘yinlar orqali talaba boshqa inson nuqtai nazarini anglash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Uchinchi natija: Teatr pedagogikasi dialogik va interaktiv ta’lim muhitini yaratadi. Paulo Freirening dialogik ta’lim konsepsiyasiga ko‘ra, shaxs bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki faol yaratuvchi subyekt sifatida shakllanadi.

To‘rtinchi natija: Teatr pedagogikasi professional etika va kasbiy mas’uliyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Beshinchi natija: Teatr pedagogikasi shaxsiy va kasbiy fazilatlar integratsiyasini ta’minlaydi. Oltinchi natija: Teatr pedagogikasi tanqidiy tafakkur va axloqiy sezgirlikni birlashtiradi.

Shunday qilib, olingan natijalar teatr pedagogikasining bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy rivojlanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatuvchi pedagogik tizim ekanligini tasdiqlaydi.

Olingan natijalar teatr pedagogikasini bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda muhim pedagogik vosita sifatida emas, balki mustaqil falsafiy-pedagogik paradigma sifatida talqin etish zarurligini ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari mavjud ilmiy qarashlar bilan uyg‘unlikda teatr pedagogikasining shaxs rivojiga ko‘p qirrali ta’sirini tasdiqlaydi.

Avvalo, tadqiqot natijalari John Deweyning tajribaga asoslangan ta’lim nazariyasini yana bir bor tasdiqlaydi. Dewey ta’limni insonning faol tajribasi orqali amalga oshadigan jarayon sifatida talqin etadi. Ushbu nuqtai nazardan qaralganda, teatr pedagogikasi axloqiy bilimlarni faqat nazariy darajada emas, balki amaliy va emotsional tajriba orqali o‘zlashtirish imkonini beradi. Natijada axloqiy qadriyatlar shaxsning ichki e’tiqodiga aylanadi, bu esa ularning barqarorligini ta’minlaydi.

Augusto Boalning “ezilganlar teatri” konsepsiyasi ham tadqiqot natijalari bilan bevosita bog‘liqdir. Mazkur yondashuvda tomoshabin faol ishtirokchiga aylantirilib, ijtimoiy muammolarni hal etish jarayoniga jalb etiladi..

Xulosa qilib aytganda, mazkur tadqiqot natijalari teatr pedagogikasining bo‘lajak mutaxassislar ma’naviy-axloqiy qiyofasini shakllantirishda muhim va samarali pedagogik mexanizm ekanligini ilmiy jihatdan asoslash imkonini berdi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, teatr pedagogikasi axloqiy bilimlarni nazariy darajadan amaliy-tajriba darajasiga olib chiqib, ularni shaxsning ichki e’tiqodiga aylantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari teatr pedagogikasining nafaqat individual shaxs rivojiga, balki kasbiy etikani shakllantirishga ham kompleks ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Xususan, u bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy faoliyatini insonparvarlik, adolat va vijdon mezonlari asosida tashkil etishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. John Dewey (1934). *Art as Experience*. New York: Minton, Balch & Company.
2. Paulo Freire (2018). *Pedagogy of the Oppressed: 50th Anniversary Edition*. New York: Bloomsbury Academic. (Original work published 1970).
3. Augusto Boal (2013). *Theatre of the Oppressed*. New York: Theatre Communications Group. (Original work published 1979).
4. Konstantin Stanislavski (1989). *An Actor Prepares*. London: Routledge. (Original work published 1936).
5. Joe Winston (1999). Theorising Drama as Moral Education. *Journal of Moral Education*, 28(4), 459–471. https://doi.org/10.1080/030572499103016
6. Anna Jagiello-Rusilowski (2017). Drama for Developing Integrity in Higher Education. *Palgrave Communications*, 3, 17029. https://doi.org/10.1057/palcomms.2017.29
7. Susan Hogan (2014). Being Ethical: Process Drama and Professional Ethics Education for Pre-service Drama Teachers. *NJ*, 38, 74–87. https://doi.org/10.1080/14452294.2014.11649574
8. Andriani Hadjipanteli (2023). A Study of a Person-centred Approach to Teacher Education Within a Drama Course: Its Contribution to Pre-service Teachers’ Professional Ethics. *European Journal of Teacher Education*, 46(4), 561–579. https://doi.org/10.1080/02619768.2021.1970741
9. Andriani Hadjipanteli (2023). The Impact of Theatre Pedagogy on Student Teachers’ Development of Beliefs about Good Teaching and their Pedagogical Ethos: An Exploratory Case Study. *Australian Journal of Teacher Education*, 48(3), 51–66. https://doi.org/10.14221/1835-517X.6079
10. Richard Dickinson, & Dimitris Hadjimichael (2023). A Theatre Pedagogy for Teaching Moral Imagination. *Organizational Aesthetics*, 12(1), 94–124.
11. Nadarajan Thambu, & Veloo Balakrishnan (2014). Forum Theatre as a Moral Education Pedagogy. *ATIKAN: Jurnal Kajian Pendidikan*, 4(1), 1–12.
12. Evelyn Redling (2024). Enhancing Critical Thinking Skills and Ethical Responsibility in UK Higher Education in Times of “Polycrisis”: Two Case Studies from Drama and Theatre Arts. *ArtsPraxis*, 11(1), 83–105. https://doi.org/10.33682/maab-c1rq
13. Martha Nussbaum (2010). *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton, NJ: Princeton University Press.